

В.І. Ляшенко
академік АЕН України

А.О. Бачурін
м. Донецьк

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕЦЕСІЇ

Стан і тенденції розвитку підприємств в умовах поточної економічної дійсності визначають особливості функціонування регіонів України в рамках існуючої галузевої структури. Прояв її найбільш характерних недоліків особливо яскраво відбивається в умовах динамічного перетворення господарського життя, тому в цій статті проводиться поетапний аналіз аспектів діяльності малого бізнесу в умовах економічної кризи. З метою подолання негативних наслідків його впливу, тут наведені гіпотези, що стосуються фінансового забезпечення малого підприємництва і з'єднання функціональних обов'язків різних підприємницьких структур. Дослідження питань регулювання розвитку малого і крупного бізнесу розглядаються в наукових роботах таких вітчизняних і зарубіжних вчених: Б. Данілішина, О. Кужель, Й. Шумпетера [7], М. Туган-Барановського [6], В. Долішнього, Л. Кузьменко, В. Ляшенка [1; 2], З. Варналія та ін.

Виникнення надмірних чинників виробництва в результаті зменшення сукупного попиту на продукцію національних виробників в період економічної рецесії, негативно відображається на всіх елементах господарсь-

кої системи, торкаючись, таким чином, її найважливіших категорій (виробництво, обмін, розподіл). Виробники, як показав досвід поточної кризи, реагують на таку ситуацію цілком передбачено (по-капіталістичному): звільненнями, примусовими безкоштовними відпустками і переводом працівників на неповний робочий день. У таких умовах цілком закономірно збільшується кількість безробітних домогосподарств, які виявляються вимушеними шукати альтернативні області застосування своїх професійних здібностей, навиків.

Оперативно задіяти незатребуваний людський капітал в ситуації, що склалася, достатньо важко, але, можливо за допомогою ефективної державної регуляторної політики, спрямованої на формування найбільш гнучкої і стійкої до світових криз галузевої структури. Розширення підприємницького сектора за рахунок збільшення частки малого бізнесу в загальній кількості підприємств — один з прийнятних варіантів рішення поставленої задачі (рис. 1). При цьому слід зазначити, що, не дивлячись на значну питому вагу малого бізнесу до загальної чисельності підприємств, частка його про-

Таблиця 1

Частина підприємств і об'єму їх реалізованої продукції в загальній кількості по Україні за 2007–2008гг.

	Частина підприємств в %		Обсяг реалізованої продукції, в %	
	2007г.	2008г.	2007г.	2008г.
Великі підприємства	0,4	0,5	39,3	44,6
Середні підприємства	6,4	6,8	42,6	39,1
Малі підприємства	93,2	92,7	18,1	16,3

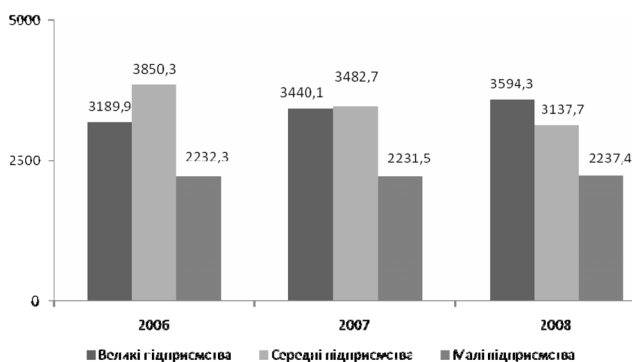

Рис. 1. Кількість зайнятих працівників за розмірами підприємств та за видами економічної діяльності

дукції, в загальному обсязі реалізованої продукції залишається невеликою (табл. 1) і, більш того, в період кризи, набуває тенденції до зменшення.

Дійсно, дія негативних чинників обумовлених коливаннями сукупного попиту і пропозиції на світових, а відповідно і вітчизняних, ринках, відображується на всіх ділових структурах незалежно від їх розмірів і форми власності. Проте, в періоди економічної рецесії, основна перевага малих підприємств полягає в тому, що, власник, за допомогою відносних невеликих капіталовкладень, може диференціювати свою діяльність, знижуючи, таким чином, ризик банкрутства. Крім того, реалізація здібностей людей готових ризикнути власним капіталом, в перспективі може принести цілий ряд економічних вигод як для них самих, так і для суспільства в цілому: збільшення зайнятості населення, створення конкурентної оточення, формування найбільш прийнятних споживчих цін, збільшення державних надходжень у вигляді обов'язкових платежів (податків), використання раніше не задіяних (і) або таких, що вивільнюються ресурсів, поліпшення якості виробленої продукції. Разом з цим, завдяки згладжуванню суперечності інтересів різних класів суспільства, неминуче досягається певний позитивний ефект зниження соціальної напруженості, оскільки «Можливість для робочого заробляти собі засоби не продажем своєї робочої сили, а шляхом самостійного виробництва посилює позицію робочого в боротьбі з капіталістом» [6, С. 502].

За кількістю найнятих працівників у відсотках від загальної кількості у сфері малого бізнесу (по відношенню до крупного і середнього підприємництва) в 2008 г. помітно лідирують такі види економічної діяльності як: торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів і предметів особистого користування (41,3 %), оптова торгівля, посередництво в оптовій торгівлі (49,5 %), діяльність ресторанів і готелів (50,7 %), операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг і надання послуг підприємцям (52,3 %). Певно що інші види ділової діяльності мають певні перешкоди, які обмежують доступ до них малого підприємництва. Нездатність протистояти великому бізнесу, врешті–решт, породжує проблему концентрації капіталу зі всіма витікаючими наслідками, тому, в першу чергу, зацікавленість державної влади в створенні сприятливих умов розвитку малого підприємництва повинна переважати в питаннях політики подолання наслідків економічної кризи шляхом трансформації галузевої структури.

Конкурентоспроможність малого підприємництва в порівнянні з крупнішим бізнесом на вже сформованих ринках фактично неможлива внаслідок порівняльних переваг останнього: нижчі витрати виробництва за рахунок «ефекту масштабу», наявність ринкової влади, володіння певним сегментом ринку, величезний фінансовий і технічний потенціал і т. д. Тому на початковому етапі розвитку малого підприємництва в умовах економічної кризи пріоритетним напрямом в реалізації макро- і мікроекономічних цілей є створення передумов для тісної співпраці на основі взаємовигідних умов крупного і малого бізнесу. Перш за все, взаємодія різних за розмірами підприємницьких структур необхідна для пожевлення і зростання внутрішнього сукупного споживчого і інвестиційного попиту. Проте, без відповідної поточним запитам виробничого сектора державної підтримки виконання поставлених завдань практично неможливе. У цих умовах особливої актуальності набуває відновлення кредитування економіки шляхом зниження облікової ставки (яка в 2008 г. склала 12 %, що вище за її рівень 2007 г. на 3,6 %) і зменшення норми обов'язкового резервування грошей комерційних банків в НБУ (з 2006 г. по 2008 г. залишалася на одному рівні).

Тим не менш, збільшення на фінансовому ринку грошової маси не призведе, у повній мірі, до досягнення бажаного результату — розвитку малого бізнесу, оскільки переважаюче значення в кредитуванні ділового сектора буде, як і раніше, віддаватися крупному підприємству, а як відомо: «Великий кредит призводить до того, що капітал все більш нагромаджується в руках економічно сильних, якими є капіталісти, які завдяки кредиту стають володарями не тільки свого, але і чужого капіталу» [6, с. 367]. Тому, сукупність державних програм, головною тезою яких є ефективність структурних перетворень національної економіки, повинна бути орієнтована переважно на пільгове кредитування [2, с. 602] малого бізнесу.

Величезний практичний інтерес, в рамках механізмів розвитку малого підприємництва, представляє організація кредитних і ощадно-позичкових товариств [6, з 412], що є певною конфігурацією кооперативного підприємства. Такі підприємства передбачають наявність деякого (досить мізерного) капіталу, який у вигляді паю вноситься його засновниками і формує, таким чином, статутний фонд. Залежно від величини внеску визначається розмір дивіденду, що фактично робить невідмітним товариство від комерційного банку. Проте, фінансова допомога виключно учасникам подібного товариства надається на набагато сприйнятливіших умовах, ніж у банках ка-

піталістичного типу: «необмежена відповідальність членів за зобов'язаннями товариств», «обмеження діяльності товариства вузькими територіальними межами» [6 с. 413], відносно низькі процентні ставки, відсутність необхідності матеріального забезпечення кредиту (рис. 2).

Рис. 2. Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення та відсоткові ставки банків у національній валюті, % за кредитами

Позиція держави у формуванні і підтримці функціонування кооперативних організацій, як показав досвід, достатньо суперечлива. З одного боку, сприяння уряду припускає деяку фінансову і організаційну допомогу кредитним і ощадно-позичковим товариствам, гарантує, з більшою часткою ймовірності, покриття всіх узятих ними зобов'язань, з іншого боку, для товариства існує ризик втрати свободи суспільно-підприємницької діяльності і масштабної бюрократизації господарського процесу, що сприяє ліквідації одного з принципів кредитних кооперативів: оперативності користування грошовим капіталом.

В той же час, безперечним є факт значущості такого роду організацій для розвитку малого бізнесу, тому, для законного здійснення подібної діяльності, державної владі, на сьогоднішній день, необхідно створити відповідне нормативно-правове поле.

Стимулювання розвитку малого бізнесу, в рамках програм цільового фінансування певних видів господарської діяльності орієнтованих на інтеграцію різних за розмірами підприємств, здатне розширити виробничий потенціал внутрішнього (вітчизняного) ринку, тим самим усуваючи залежність національного виробника від іноземної сировини і готової продукції яка негативно позначається на ціновому аспекті при девальвації української валюти (рис. 3).

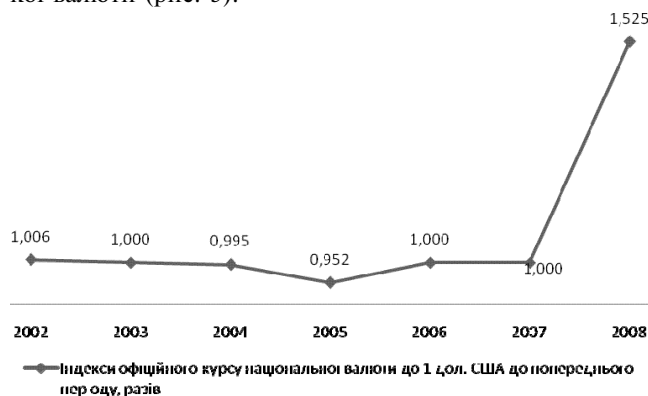

Рис. 3. Індекси офіційного курсу національної валюти до 1 дол. США до попереднього періоду, разів

Спектр механізмів взаємодії крупного і малого бізнесу достатньо різноманітний. Залежно від реалізації певних інтеграційних функціональних зв'язків [1, с. 350] визначаються характерні ознаки ділової співпраці. Наприклад, організація субпідрядної співпраці малого з крупним бізнесом ґрунтується на виконанні певних робіт сприяючих отриманню конкурентних переваг ділових партнерів. Реалізація НДДКР за допомогою виконання замовлень субпідрядними підприємствами сприятиме, таким чином, створенню ефективнішої технології, (а, отже, і зниженню витрат виробництва), модифікації певного виду продукції і поліпшенню її якості. Комбінація раніше не задіяних елементів виробничої системи відкриває доступ на нові ринки збуту, дозволяє зайняти лідируючу ринкову позицію [7, с. 133]. Разом з тим збільшення продуктивності праці в результаті впровадження у виробничий процес технологічних новацій і інших чинників отримання конкурентних переваг сприяє створенню додаткового суспільного продукту, розподіл якого збільшує як прибуток власників капіталу, так і заробітну плату робочого класу. При цьому ціна готової продукції фактично не змінюється, а в деяких випадках навіть зменшується, підвищуючи тим самим рівень реальних доходів населення (табл. 2).

Таблиця 2

Чистий прибуток (збиток) підприємств за їх розмірами у 2008 році

	Фінансовий результат (сальдо)	Підприємства, які одержали прибуток		Підприємства, які одержали збиток	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат
Усього	-41025,1	61,3	144460,1	38,7	185485,2
по великих підприємствах	27550,5	56,9	78324,0	43,1	50773,5
по середніх підприємствах	-27372,5	62,2	37139,6	37,8	64512,1
по малих підприємствах	-41203,1	61,2	28996,5	38,8	70199,6

Створення на базі вивільнених виробничих потужностей субпідрядних організацій в регіонах України значно зменшить об'єми стартових інвестицій в основний капітал, при цьому відразу чітко зафіксується напрям діяльності субпідрядного підприємства виходячи з пріоритетних цілей крупного підприємства (рис. 4).

Саме в період фінансово-промислового регресу економіки, апеляція до формування субпідрядних організацій в контексті взаємовигідної співпраці малого і крупного бізнесу найбільш актуальна. Це припущення, перш за все, емпірично обґрунтовано тим, що: «Пониження відсотка прибутку є наймогутніший стимул промислового прогресу, оскільки доки відсоток прибутку високий, підприємець не розмірковує про нововведення» [6, С. 544].

Вдосконалення виробничого ядра економіки регіонів шляхом використання трудового потенціалу субпідрядних організацій призведе, в кінцевому результаті, до створення потужної науково-технічної бази, збільшення зайнятості населення, відродження промисловості, якісного перетворення галузевої структури, зростання доходів населення, збільшення добробуту суспільства і т. д.

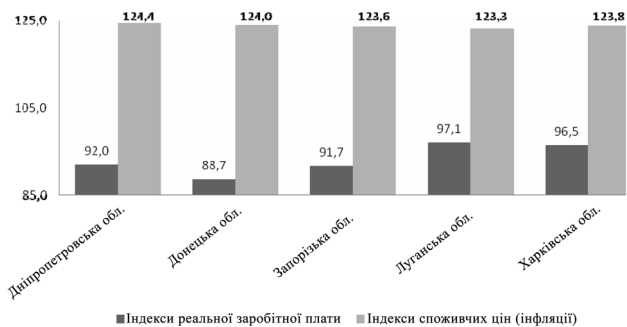

Рис. 4. Динаміка індексів споживчих цін (інфляції) та реальної зарплатної плати у грудні 2008 р. за регіонами (у %, до грудня попереднього року)

Висновки. Регуляторна політика здійснення структурних трансформацій, повинна переслідувати, в першу чергу, довгострокові цілі економічного розвитку національної господарської системи: 1) збільшення грошової маси в період економічного спаду (проведення монетарної політики «дешевих» грошей) 2) реалізація програм пільгового фінансування малого бізнесу 3) розробка і впровадження нормативно-правової основи діяльності кредитних і ощадно-позичкових товариств 4) створення передумов для

субпідрядної співпраці малого і крупного бізнесу 5) вдосконалення виробничого потенціалу внутрішнього ринку.

Література

1. Ляшенко В. И. Регулирование развития малого предпринимательства в Украине: проблемы и пути решения / В. И. Ляшенко. — Донецк, 2007. — 452 с.
2. Ляшенко В. И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты / В. И. Ляшенко. — Донецк : ДонНТУ, 2006. — 668 с.
3. Мониторинг социального и экономического развития Донецкой области: 2008 г. — Донецк / ГУС в Донецкой области, 2009 — 16 с.
4. Статистичний збірник «Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності» 2008 / Держкомстат України, 2009. — 326 с.
5. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України. — К.: Консультант, 2009. — 567 с.
6. Туган-Барановский М. И. Избранные сочинения. В 2-х т. Т.2. Основы политической экономии / М. И. Туган-Барановский. — Донецк : ДонГУЭТ, 2004. — 686 с.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. — М. : Эксмо, 2007. — 864 с.